

מלחמת

רס"נ חנן אלון (הירש)

חלק ראשון:

לקראת סדאן הרקע והצבאות היריבים

מבוא

ב-1 בספטמבר 1870, בשדות הסובבים את סדאן, כשישה שבועות לאחר הכרזת המלחמה, מחצה פרוסיה כליל את העוצמה הצבאית של צרפת הקיסרית. פרוסיה, שהיתה האחרונה בשורת המעצמות הצבאיות באירופה, הוכיחה תוך עשר שנים את עליונותה הצבאית המוחלטת וכך בבד השיגה את הבכורה הפוליטית, שנמשכה למעלה מארבעים שנה. עם הכתרת וילהלם ה-1, מלך פרוסיה, לקיסר גרמניה ב-18.1.1871 הושלם התהליך רב המשמעות של איחוד גרמניה. ההכתרה מבטאת את סיום חלקו של התהליך המכונה בפי ההיסטוריונים „איחוד מלמעלה“. היתה זו העוצמה הצבאית של פרוסיה, המדינה השלטת בקואליציה הגרמנית, שהביאה להכרעה במלחמה, והשפיעה על המלכים והנסיכים הגרמנים באלצה אותם להסכים לאיחוד. נפילתה של קיסרות נפוליאון ה-3 והפגנת חולשתה ובידודה של צרפת, הם נקודות שפל בהיסטוריה הצרפתית המודרנית, שמשמעותיהן גלשו מהתחום הפוליטי והצבאי אל עבר התחום הרגשי, ותרמו להעמקת האנטגוניזם הגרמני-צרפתי רב הוותק.

מלחמה זו היא גם נקודת ציון חשובה בהיסטוריה הצבאית. המהפיכה התעשייתית של המאה הי"ט והחידושים הטכניים באו לידי ביטוי בקנה-מידה רחב במלחמה, בכל התחומים. חידושים אלה בלטו אף בהשוואה למלחמות שנערכו באירופה זמן קצר לפני מלחמת 1870—1871: החל ממלחמת קרים וכלה במלחמת פרוסיה-אוסטריה. במלחמה באו לידי ביטוי בעיות האופייניות למלחמה מודרנית במישורים שונים:

א. במישור המדיני-אסטרטגי:

1. זיקת הגומלין בין המדינות לבין ניהול המלחמה.
2. „האומה במדים“ — השתלבות פוטנציאל לאומי, משקי וחברתי במאמץ המלחמתי והשפעת המורל הלאומי על ניהול המלחמה ועל רוח הלוחמים.

ב. בתחום הצבאי הצרופ:

1. בעיות כוח-אדם וארגון מפקדות;
- א. גיוס מילואים;
- ב. מעבר מתקני שלום לתקני מלחמה;
- ג. הפעלת מפקדות ברמה גבוהה וניהול מטה;

פרקים מתוך עבודה סמינריונית בהדרכת ד"ר יהודה ואלך, אוניברסיטת ת"א, 1968.

פרוסיה-צרפת 1870

הרקע למלחמה

על שאלת „האשם במלחמה“, החביבה על היסטוריונים גרמנים בני המאה הי"ט הרואים כאמת-מידה יחידה את היריה הראשונה, אבד הכלל זה מכבר. כבכל מלחמה היה גם במלחמת 1870–1871 פער עמוק בין שורשי המשבר לעילתו. מולטקה, הרמטכ"ל הפרוסי, כתב אמנם בפתיחת ספרו על אודות מלחמת 1870–1871 כי „חלפו הימים בהם יצאו צבאות קטנים של חיילים מקצועיים להילחם למען מטרות דינסטיות...“ מולטקה צדק ברישאו, אך למרבה האירוניה היתה העילה הישירה שהביאה למלחמת פרוסיה-צרפת דינסטית מובהקת — שאלת הירושה הספרדית.

העילה: שאלת הירושה הספרדית

בספטמבר 1868 הודחה מלכת ספרד, איזבלה ה-2. מרשל פריס, העוצר, חיפש ממלא מקום לכס המלוכה. ביסמרק, קנזלר פרוסיה, ראה בכך הזדמנות לכבוש עמדה חשובה במסגרת מדיניותו האירופית. הוא בא במגע סודי עם העוצר והציע לו כמועמד לכתר הספרדי את הנסיך ליאופולד לבית ההונצולרן-זיגמרינגן. ליאופולד היה קרוב רחוק של בית המלוכה הפרוסי, גיסו של מלך פורטוגל. וילהלם, מלך פרוסיה, התנגד לרעיון מסיבות רגשיות, אך נכנע ללחציו של ביסמרק „האיש החזק“. הסודיות היתה תנאי להגשמת תכנית פוליטית עדינה זו עד להשלמת ההליכים התחקיקתיים הכרוכים באישור הקורטס (בית המחוקקים הספרדי). אך הסוד הופר, והידיעה הסנסציונית הודלפה ופורסמה לראשונה בעיתון ספרדי. מכאן ואילך התגלגלו העניינים במהירות. בצרפת הגיעו התגובות למדי היסטוריה. השלטונות בצרפת, אשר חששו מגורם פרוסי על גבולם המערבי, שמשמעותו כיתור, קיימו התייעצויות בדבר תגובה, ובין היתר דנו בגיוס כללי. בינתיים הורה הקיסר לשגריר צרפת בפרוסיה, בנדטי, להיפגש ללא שהיות עם מלך פרוסיה כדי לבקש ממנו לפעול נמרצות לביטול מועמדות ליאופולד.

וילהלם, שהתנגד לכל הרעיון, ניסה תחילה להתחמק בנימוק כי זוהי בעיה פנימית של ספרד. „בעייתו“ הדיפלומטית נפתרה, לכאורה, כאשר ויתר ליאופולד, שנבהל מהסער, על מועמדותו. וילהלם שש להודיע זאת לשגריר צרפת. ביסמרק לא ראה בעין יפה את פעילותו הדיפלומטית של המלך וביקשו לחדול ממנה, ולפעול בהתאם להליכים הדיפלומטיים

7. השפעת אישיותו של המפקד בכל הרמות על ניהול המערכה;

ה. חשיבות המורל של הפרט ושל היחידה.

2. בעיות לוגיסטיות:

א. ציוד ותספוקת לגייסות המוניים בתקופת הכוננות, ותוך כדי לחימה;

ב. הסעת גייסות ואספקה לחזית תוך ניצול מושכל של מסילות-הברזל.

3. בעיות חימוש: הכנסת כלי-נשק חדישים לשימוש, אחזקתם ותפעולם.

4. בעיות טקטיות: התאמת אמצעי הלחימה והציוד החדישים, ויישומם הטקטי בשדה.

5. בעיות בהפעלת שירותים:

א. מודיעין — איסוף ידיעות ועיבודן; ובטחון-שדה;

ב. רפואה — שילוב המערך הרפואי האזרחי במאמץ המלחמתי והפעלת חיל-הרפואה בשדה;

ג. קשר — ניצול הטלגרף החוטי לשליטה בכוחות ולשילוב מערכות נייחות וניידות.

אך חרף הופעת הבעיות, נעשה מעט מאוד בתחומים השונים כדי לפותרן בצורה מושכלת. השמרנות הצבאית נתנה אותותיה, והחידושים הטכניים וכלי-הנשק החדישים השפיעו אך מעט על הטקטיקות המסורתיות, הגם שזמן קצר קודם לכן הסתיימה מלחמת האזרחים האמריקנית, שעלתה בהיקפה ובחידושיה על קודמותיה ועל אלו שאחריה, עד מלחמת-העולם הראשונה. אך המצביאים באירופה זילזלו בה ולא התייחסו ללקחיה, כשם שלא הפיקו לקח מהמלחמות בהן נלחמו הם עצמם. מעל הכל בולטת דוגמת חיל-הפרשים. במלחמת האזרחים האמריקנית ניתן כבר לראות בשימוש שנעשה בפרשים את ניצני החרמ"ש המודרני. הם פעלו ביחידות קטנות, מצוידות בנשק יעיל, במשימות פשיטה וסיור. במלחמת פרוסיה-צרפת, לעומת זאת, נלחמו עדיין במסות של חיל-פרשים: הסתערויות רכובות, בעוד הפרשים מצוידים ברובים כבדים וברמחים — מול ריכוז אש מהירה, יעילה וארוכת טווח. המחיר ששולם היה כבד, והתוצאה — קטל נורא. אף הלמוט פון מולטקה, הרמטכ"ל הפרוסי, שקשה לומר עליו כי היה אטום לחידושים, זילזל במלחמת האזרחים האמריקנית, דוגמת עמיתיו האירופאים, ולא טרח ללמוד מלקחיה. את גישתו ביטא היטב באומרו: „אין מה ללמוד מהתרוצות כנופיות מזוינות“.

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

וילהלם ה-I מלך פרוסיה הלמוט פון מולטקה, רמטכ"ל הצבא הפרוסי ביסמרק, הקנצלר הפרוסי

"אביב העמים" (1848) הוא ציון-דרך חשוב בתהליך זה. צרפת שבה ועלתה על הבמה הפוליטית תחת שלטון נפוליאון ה-3, אשר נקט מדיניות "זוהרת" כחלק מהמיתוס הנפוליאוני עליו התרפק. נפוליאון הצליח ליצור לצרפת תדמית של מעצמה, החל להאמין בכך בעצמו לאחר מספר הצלחות צבאיות: מלחמת קרים (1854–1856), המלחמות הקולוניאליות באלג'יריה וסיפוח סבוי וניצה לצרפת (לאחר איום צבאי על איטליה).

עלייתה של פרוסיה לאחר 1848 היתה מסחררת, אף היא, אך ממשית. התרומה העיקרית לעליה היתה עוצמתה הצבאית של פרוסיה, אשר קיבלה תגופה ועוצבה סופית ע"י "המשולש" ביסמרק (הקנצלר) פון רון (שר ההגנה) ומולטקה (הרמטכ"ל). ביסמרק דאג להשתמש היטב במכשיר הצבאי להגשמת ה-"Real Politik"*. מעת עלייתו לשלטון ב-1862, התעלם מהצדדים התחיקתיים אשר הכבידו על הממשלות שקדמו לו, וחתר לאיחוד גרמניה בהגמוניה של פרוסיה.

שגיאה היסטורית מקובלת, שנוצרה כנראה בדיעבד, מנסה לייחס לביסמרק תכונות נבואיות, בתכנון המדוקדק והמפורט להגשמת תכניתו המדינית. לפי גרסה זו חזה ביסמרק מראש את מלחמות האיחוד, יצר את עילותיהן תוך "סמינת מלכודת" וחיזול יתר המדינות לאפיקים הרצויים לו. גישה פשטנית, ותמימה במקצת, זו, נתלתה בדמות הקשוחה של קנצלר "הברזל והדם". האמת היא שביסמרק היה פרגמיטיסט, שניהל מדיניות נבונה, מתוך עמדת כוח פנימית, תוך ניצול מקסימלי ויעיל של הנתונים הקיימים. סייעו בידיו הצייתנות הפרוסית, והתמיכה מצד היונקרים שאיפשרו לו לפעול כמעט ללא אופוזיציה פעילה.

במלחמה עם דנמרק ב-1864 נחלה פרוסיה ניצחון ראשון ב"מלחמות האיחוד הגרמניות" — חבל שלזווייג-הולשטיין סופח לפרוסיה.

* Real Politik — מדיניות פרגמטית — המער.

המקובלים. וילהלם נעתר, וסירב להיפגש יותר עם השגריר, והודיע על כך לביסמרק במברק.

ביסמרק "ערך מחדש" את מברקו של וילהלם, השמיט את הקטע המדווח על הסרת מועמדותו של ליאופולד, והפיץ באמצעות העיתונות כי "הוד מעלתו המלך החליט לא לקבל יותר את פני השגריר הצרפתי".

כך נוצר הקוֹזֵם-פֶּלִי. בחוצות פריז שר ההמון (חרף האיסור הקיסרי) את המרסליז. לחלל הופרחו ססמאות: "תחי המלחמה", "לעבר ברלין".

ביסמרק שבע נחת; הוא הצליח, לדבריו, "להניף סמרטוט אדום מול הפר הגאלי...". תרמיתו של ביסמרק נתגלתה למדינאים הצרפתיים, כאשר השוו את דוח שגרירם למברק המשוכת של ביסמרק. אך הם היו חסרי אונים לדכא את גל הלאומנות אותו ליבו מספר שרים, שניתן לכנותם, "נציים", ובראשם אשת הקיסר, יוג'ין. הפרובוקציה של ביסמרק השיגה מטרות. האומה הצרפתית נסחפה למלחמה.

העילה — פשוטה לכאורה. אך שורשי המלחמה עמוקים יותר. היא היתה עתידה לפרוץ במוקדם או במאוחר, כשעילתה זו או אחרת.

שורשי העימות הפרוסי-צרפתי

שורשי מלחמת 1870–1871 נעוצים בעבר: בעימות ובאיבה ההיסטוריים בין פרוסיה לצרפת. בין השנים 1675 ל-1813 פלשה צרפת לגרמניה לא פחות מאשר 14 פעמים — בממוצע אחת לעשר שנים! צרפת היתה במשך תקופה זו "המעצמה" ("Le Grand Nation") באירופה והגיעה לשיא מעמדה בימי נפוליאון ה-1.

לאחר קונגרס וינה (1815) ירדה צרפת ממעמדה. באי-רופה עלו כוחות חדשים. בכל תחומי החיים חלו תמורות: בחברה, בכלכלה, בתעשייה, בטכנולוגיה, במדע ובמשטרי המדינות. המבנה והאיזון הפוליטי באירופה התערערו.

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

קול' שטופה, הנספח הצבאי הצרפתי בברלין

נפוליאון השלישי

בהכנות. להבדל זה היו, בסופו של דבר, השלכית מכריעות. ביסמרק ראה כי השעה כשרה מבחינת התקדמות הכנותיה של גרמניה ורצה למנוע מצרפת להגשים את תכנית הכנותיה. נוסף לפער בהכנות תפס בידודה המדיני של צרפת מקום חשוב בשיקולי ביסמרק. אוסטריה ואיטליה נשארו, לפי שעה, מן הצד; רוסיה היתה בעיצומה של תקופת ריאקציה והצאר לא נטה לכל פעילות במדיניות האירופית לאחר מפלת ארצו במלחמת קרים. בריטניה ניהלה את מדיניותה האימפר-יאלית ונמנעה מהתערבות בענייני היבשת. יתר-על-כן, אהדתה לא היתה נתונה לצרפת על רקע הרפתקאותיה הקו-לוניאליות.

ההידרדרות

על רקע זה ניתן להבין את ההידרדרות ביחסי פרוסיה-צרפת, שהחלה בעקבות שאלת המועמד לכס המלוכה בספרד. העיתונות הצרפתית, שמשקלה בעיצוב דעת הקהל היה רב והשפעתה על הממשלה היתה ניכרת, הסיתה ברגשנות ובהת-להבות, אופייניות לצרפתים, לצאת למלחמה. "פרוסיה שכחה את צרפת של ינה * — עלינו להזכיר לה זאת!" הכריז אחד הנואמים, בפתוס, בפרלמנט הצרפתי. ואכן ב-19 ביולי 1870 הכריזה צרפת מלחמה.

צרפת עמדה בודדה מול העוצמה הגרמנית; כבר למחרת הכרזת המלחמה קיבלה הודעה על נויטרליותן של אוסטריה ודנמרק. היגדרותה של צרפת למלחמה תוארה על-ידי אחד החוקרים כ-"צירוף טראגי של מזל רע, טפשות ובורות". נפוליאון וחבר יועציו חיו בגן-עדן של שוטים בהת-עלמם מדיווחי הנספח הצבאי בברלין אשר התריע בשורה ארוכה של דיווחים, משך שנתיים טרם המלחמה, על ההכנות

השאפה להשגת בכורה בין המדינות הגרמניות הביאה לעימות עם אוסטריה ההבסבורגית. "מלחמת שבעה השבועות" בין אוסטריה לפרוסיה הסתיימה בניצחונה המכריע של פרוסיה בסדובה ב-3.7.1866. במלחמה זו הוכיח מולטקה, לראשונה, את יכולתו כרמטכ"ל. מפלת אוסטריה חרגה מתחום היחסים בין שתי המדינות. צרפת זועזעה מהניצחון הפרוסי. אשליית העוצמה שלה, בה נתלתה, נופצה. משקיפים צרפתים שטחיים ייחסו את הניצחון הפרוסי לרובה המחט הנטען מאחור, וסברו שצידו של צבא צרפת ברובה מסוג זה יחזיר לה את עליו-נותה. לעומתם, הבינו נפוליאון ואחדים משריו כי שורשי הניצ-חון הפרוסי עמוקים יותר ונובעים משיטת ארגון הצבא הפרוסי ומבנהו. מיכולת גיוסו המהיר והמערכת הלוגיסטית המשוכללת שלו. אך דווקא בתקופה קריטית זו, בה דרושה היתה לצרפת "יד חזקה" לניהול מדיניות הפנים, החוץ והביטחון חלה התרופפות מסוכנת. נפוליאון לא עמד בעול המשימות. גילו ומחלתו נתנו אותותיהם. את אחדות צרפת עירערו נטיות רפובליקניות. כלפי חוץ נחלה צרפת כשלונות חרוצים (במק-סיקו ובלוקסמבורג). האווירה במרבית מדינות גרמניה היתה עוינת לצרפת. לאיבה נגד צרפת היו שותפים חוגים רחבים: השמרנים בפרוסיה זכרו את נצחון נפוליאון ה-1 במערכת ינה כשוואה לאומית; הליברלים חששו מתאווה ההתפשטות הצרפ-תית אל שטחי הריין. מן העבר הועלו פרשיות נוספות, וסיפוח אלזאס הגרמנית לצרפת במאה ה-18 הוזכר בחוצות. ביסמרק השתמש ב"סכנה הצרפתית" בנסיגו לשכנע את מדינות הדרום הקתוליות להצטרף למדינות הצפון בהנהגת פרוסיה. ביסמרק הבין היטב כי מלחמה תגביר את הליכוד, לכן, נוסף לשיקול החיצוני בעצם ריסונה של צרפת, ראה ביסמרק במל-חמה יתרון פנימי רב ערך.

שני הצדדים הבינו, אם כן, כי המלחמה היא בלתי-נמנעת, והם התכוננו אליה. צרפת ופרוסיה הכינו את צבא-ותיהן; ההבדל היה במידת המרץ והקדחתנות אשר הושקעו

* במערכת ינה (14.10.1806) הביס נפוליאון ה-1 את פרוסיה.

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

חייב שינויים חברתיים. ב-1807 בוטל מעמד הצמיתים וטוש-טשו הגבולות המעמדיים החיצוניים, כדי לשמש בסיס לצבא לאומי גדול. ב-1813 נוסד הלנדוור (מיליציה של אזרחים), ארגון נפרד הלוחם לצד הצבא הסדיר. בלנדוור שהתו, זה בצד זה, חיילים בני כל המעמדות, לאחר שלוש שנות שירות סדיר ושנתיים במילואים.

הרפורמה

חולשת הצבא הפרוסי, אשר לא נלחם, למעשה, נגד צבאות סדירים מאז 1815, בלטה במיוחד נוכח העוצמה היתר-סית של הצבא הצרפתי. החולשה התבטאה בתחום הארגוני, הלוגיסטי ובמערכת הגיוס. נוכח הסכנה מצד אוסטריה במזרח ומצרפת, שלטשה עיניה לריין, בדרום, היה צורך דחוף ברפורמה בשני תחומים עיקריים:

- הגדלת הצבא תוך הגשמה קפדנית של חוק שירות חובה;
 - חידוש הציווד, החימוש והנוהלים.
- עלייתו של וילהלם לשלטון ב-1858 אחרי פרידריך וילהלם ה-4 תרמה לרפורמה זו רבות; וילהלם היה חייל מקצועי מנוסה, שהתנסה במלחמות הנפוליאוניות. תזכיר בדבר תכנית הרפורמה הוגש על-ידי פון רון

למלחמה ועל העוצמה הפרוסית. הוא אף לא היסס להשוותן לאלו של צרפת, תוך הוקעתן של האחרונות.

צבאות הצדדים ערב המלחמה

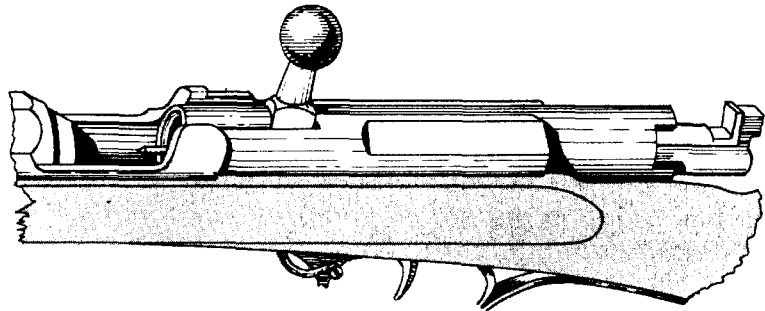
הצבא הפרוסי

הצבא הפרוסי עד 1860

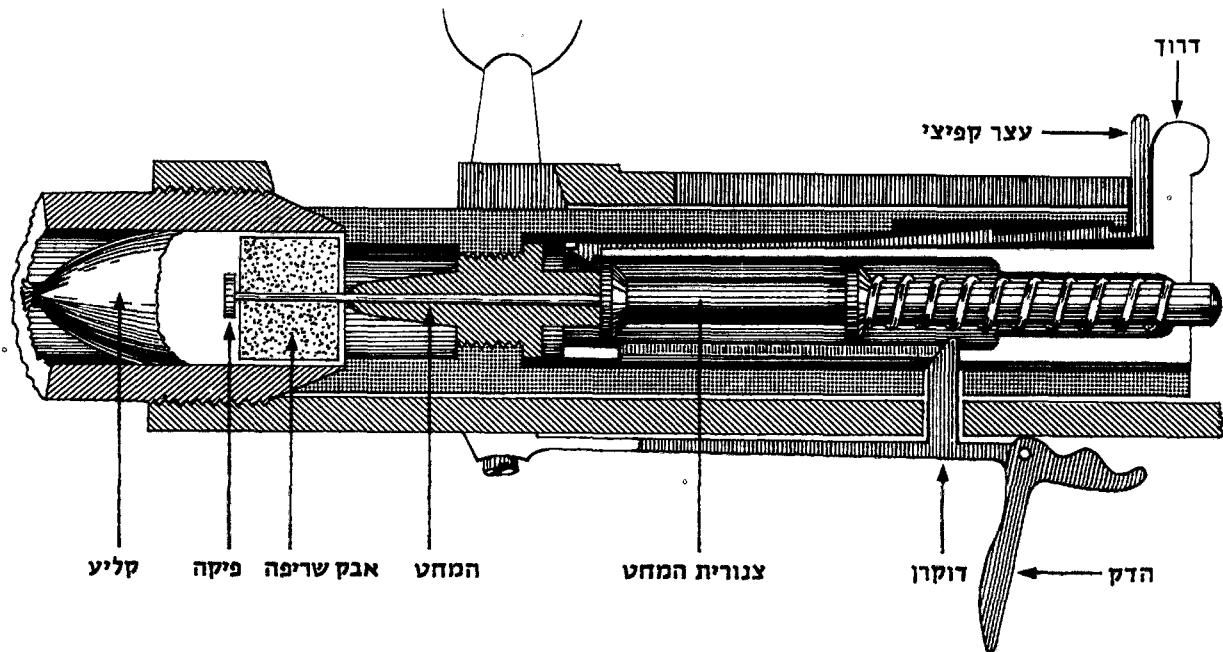
הצבא שימש מכשיר יעיל, ראשון במעלה, בתהליך עליית פרוסיה, מאמצע המאה ה-19 — ימיו של פרידריך הגדול, אשר עיצב את הדפוסים, את המשטר, ואת אורח הלחימה של הצבא. יורשיו של פרידריך קיבלו את הדפוסים אבל לא השכילו לשמור על התוכן, ואיש לא ניסה להתאים את הדוקטרינה לשינויים הפוליטיים, החברתיים והטכנולוגיים שחלו בינתיים. ההתאבנות נתנה אותותיה במפלת ינה ב-1806 מידי נפוליאון, אשר אירגן לראשונה צבא על בסיס הגיוס ההמוני, בהכניסו בכך ממדים חדשים ללחימה.

שני פרוסים: פון שרנהורסט ופון גנייזנאו הבינו כי אין טעם בצבא שכירים המשרת שליטים לצורך „מלחמות קבינטים“. היה צורך בשינוי יסודי של השיטה, כדי ליצור צבא לאומי שיוכל להתמודד עם הבעיה הנפוליאונית. הדבר

רובה המחט הפרוסי „דרייזר“ — תפרית

רובה המחט הפרוסי „דרייזר“ — חתך

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

להתאים עצמן למבנים ולשיטות הפרוסיים. הצבא הסדיר של מדינות הצפון בלבד הוערך, ערב המלחמה, ב־15,324 קצינים ו־714,590 חיילים וכן 6,510 קצינים ו־201,640 חיילי לנדוור. פך הפל, עם מדינות הדרום, היה זה פוח שמנה קרוב ל־1,200,000 חיילים וקצינים.

החימוש הפרוסי

המהפיכה התעשייתית והתפתחות הטכנולוגיה הביאו לפיתוח ענפי המטלורגיה והתורה הבליסטית, ובעקבותיהם לפיתוח כלי־נשק. המוסקט — הרובה הנטען מהלוע — שהיה הנשק הבסיסי של צבאות אירופה בגרסאות שונות, לא נבדל בהרבה מן הרובה של המאה ה־ט". הצבא הפרוסי היה הראשון אשר הצטייד ברובה מסוג חדש הנטען מאחור ונקרא רובה מחט „דרייזה“.

רובה זה היה מהפכני, ונחשב לאחד הגורמים שהכריעו במערכת 1866, בה נלחמו האוסטרים ברובה נטען לוע שהיב ירי בתרגולת ובעמידה — מול הפרוסים שיכלו לירות בשכיבה, מאחורי מחסה, ובקצב גדול פי שישה. רובה זה זינע את צבאות אירופה, אשר מיהרו לפתח מענה לאתגר הפרוסי (הצרפתים הצליחו לפתח רובה יעיל יותר). רובה המחט שימש נשק אישי בצבא הפרוסי במלחמת 1870. להלן פירוט נתוניו: טווח יעיל — 600 ירד; מהירות אש — 5—6 יריות לדקה; קליבר — 15.35 מ"מ. התחמיש היה תרמיל נייר. כל חייל נשא באשפותיו 80 כדורים.*

הארטילריה הפרוסית

בתחום הארטילריה חל פיתוח ניכר מ־1866 ואילך. ניצול לא־יעיל של הארטילריה במלחמה נגד אוסטריה הביא להתקדמות עצומה. במפעלי „קרופ“ יצקו תותחי־שדה מפלדה, נטענים מאחור וחרוקי קנה, בני 9 ו־16 ליטראות, שהגיעו עד לטווח 4,000 ירד. במקביל לפיתוח התותחים פותחו שיטות מדעיות של ירי, ושונו שיטות הפעלת הארטילריה. הטקטיקה

לזילהלם בקיץ 1858. ההצעה התבססה על שילוב הלנדוור בצבא הסדיר, על ביטול גופים נפרדים ועל יצירת פיקודים מרחביים המאוישים על־ידי קצינים סדירים אשר יאמנו את חיילי הלנדוור, אליו יגיעו אנשים אחרי 7 שנות שירות. לשם כך יש, לדעת מחבר התזכיר, להגדיל את הצבא בשירות פעיל ולהרחיב את מסגרות הקצונה והמש״קים. וילהלם הטיל על רון לעמוד בראש ועדה, שתכין תכנית מפורטת לחקיקה בתחום זה. התכנית נתקלה בהתנגדות עזה מצד הפרלמנט הפרוסי, שלא היה מעוניין בפירוק המסגרת העממית הקיימת של הלנדוור. הנשק, שבאמצעותו התנגדו חוגים אלה לתכנית, היה לעכב את אישור התקציב העצום שנדרש כדי להגשימה. אחר סחבת ממושכת ונסיונות לשינויים הגיעו הדברים לכלל משבר. אז מינה המלך את אוטו פון ביסמרק לראש הממשלה. ביסמרק — יונקר פרוסי קיצוני בן האסכולה הישנה — תפס במרץ רב את השלטון.

משסירב הפרלמנט לאשר העלאת מסים, פיזר אותו ביסמרק בספטמבר 1863. הרפורמה הוגשמה במלוא הקיטור, והחל תהליך הכנת הצבא כמכשיר לביצוע המדיניות הפרו־סית־ביסמרקית. הרפורמה הושלמה באוקטובר 1867 והמאמץ העיקרי רוכז בהתאמת צבאותיהן של המדינות השונות בקו־פדרציה הצפון־גרמנית (ויותר מאוחר גם צבאותיהן של מדינות הדרום) למבנה ולמתכונת הפרוסיים.

הצבא הסדיר נשאר בית־ספר לאימון האומה למלחמה. השירות הפעיל נמשך 3 שנים החל מגיל 20. שירות ביחידת מילואים נמשך 4 שנים, ולאחר מכן שירות בלנדוור למשך 5 שנים בפיקוח הצבא הסדיר. הצבא הסדיר, שכלל יחידות פעילות ויחידות מילואים, עוצב לפיכך על־ידי גרעין חיילים ששירתו 7 שנים, ונועד לקו הראשון; הלנדוור נועד לקו שני ולעתודה במקרה הצורך. פרוסיה ויתר מדינות הקונפדרציה חולקו ל־12 אזורים אשר כל אחד מהם היה בסיס לגיוס קורפוס ולאיושו. ל־12 הקורפוסים הצטרפו בינואר 1868 שני הקורפוסים מבוואריה ודיביזיה מוירטמברג ומבדן. עוצבות אלה שמרו בדרך־כלל על הדפוסים הקודמים, ולא הספיקו

הרובה הפרוסי מול הצרפתי — השוואת נתונים

שם הרובה	צורת הטעינה	טווח	קוטר הקנה	מספר הכדורים באשפת החייל	קצב אש	הערות
צרפת „שספו“	נטען מאחור	1600 יארד	11 מ"מ	93	7—8 לדקה	1. יתרונו: אטמים משוכללים לשחרור גזים; טווח גדול. 2. חסרונו: יש לנקות את הקנה לאחר כל 12—15 יריות.
פרוסיה רובה־מחט „דרייזה“	כנ"ל	600 יארד	15.35 מ"מ	80	5—6 לדקה	1. יתרונו: תחזוקה וטיפול נוחים. 2. חסרונו: טווח קטן.

* רובה המחט היה, למעשה, אבטיפוס לכל הרובים שנוצרו עד מלחמת־העולם השנייה.

1870

תפיסתו העיקרית היתה כי יש לשלב את ההגנה הטקטית עם מתקפה אסטרטגית; יש לתפוס מראש עמדות אותן עומד האויב להתקיף. רצוי לעקוף עמדות הגנה של האויב, אך אם יש צורך להתקיף, יש לעשות זאת לאחר ריכוך ארטילרי. האמרה הנדושה, "ההתקפה היא ההגנה הטובה ביותר" הלמה את תפיסת מולטקה. מולטקה סטה במקצת מהתורה המקובלת, שגובשה על-ידי קלאוזביץ ואשר דגלה בריכוך כוחות, כדי לפשט את הליכי האספקה. יחד עם זאת, הקפיד מולטקה לתכנן אפשרות של ריכוך הכוחות במהירות לקראת קרב מכריע. במסגרת ההכנות לקראת המלחמה מינה מולטקה ועדה מרכזית צבאית-אזרחית לשם תכנון היסעים והובלת אספקה. בוכרונותיו מציין מולטקה כי, "לוחות היסעים והובלת האספקה פורטו עד לדקה האחרונה לכל גוף גייסות, כולל הוראות מדויקות בדבר מקומות ריכוז, יום ושעת היציאה, משך המסע, התחנות וכדומה..."

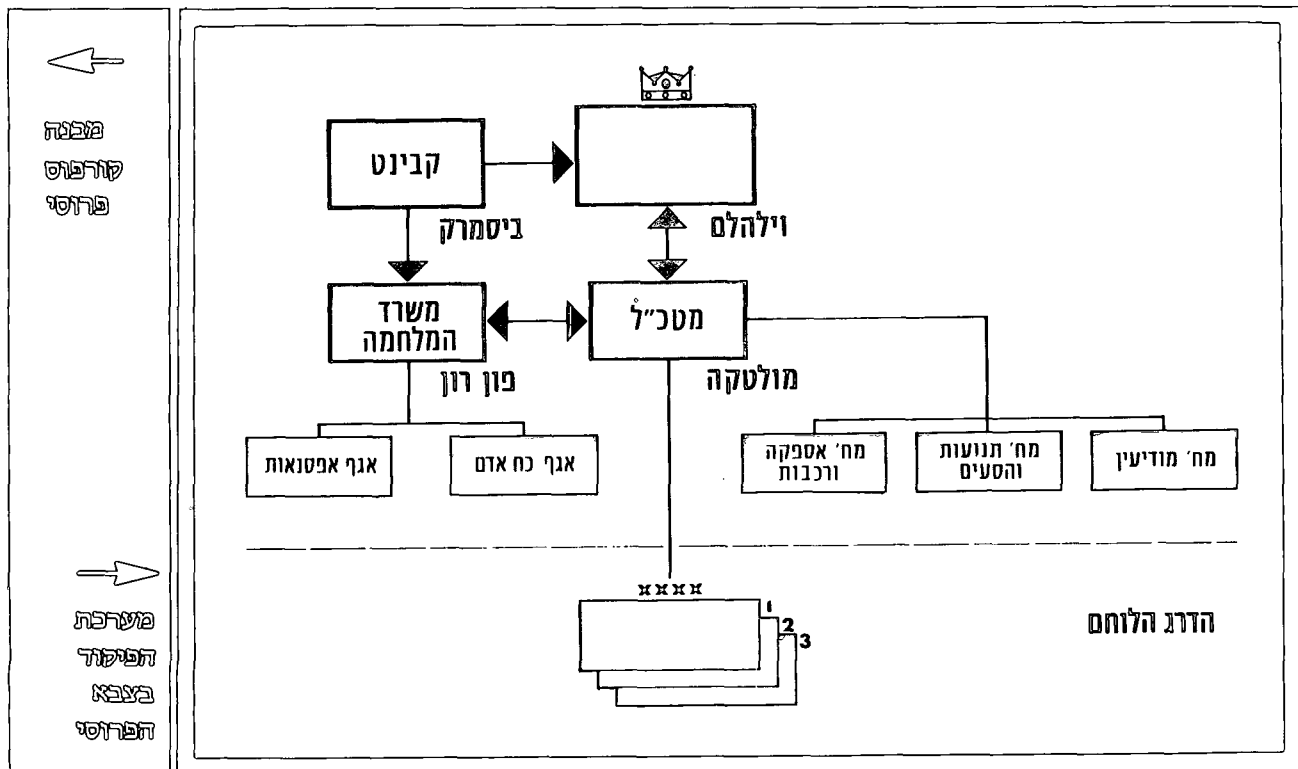
גישתו המעשית הביאה להכרת השלילה שבהירארכיה הנוקשה, ולתמיכה בעצמאות המפקד המקומי. כפיית תכנית נוקשה היא, לדעתו, "בבחינת פשע". על רקע תפיסה זו פיתח מולטקה את שיטת הדירקטיבות (ההנחיות) מהמטכ"ל המאפי שרות יוזמה מסוימת של מפקדים. ססמתו של מולטקה היתה: "המלך עשה אותך קצין-מטה כדי שתדע מתי לא לציית", או: "האסטרטגיה נכונת בפני הסיכוי של השגת ניצחון טקטי". לכן שלל את ניהול הצבא על-ידי מועצת המלחמה והביא לפיתוח מוסד המטכ"ל אשר היה מורכב עד זמנו, "מאוסף לבררים ושלישים" ללא כל סמכות ממשית.

החדשה – הפתעת המלחמה – היתה ריכוז מקסימום קנים שירו באש מהירה (מחושבת מראש), מייד עם ההיערכות לקרב, למטרת ריכוך. בכל קורפוס היו כ־84 קנים אשר אורגנו בסוללות: ארבע בכל דיביזיה.

התפיסה המבצעית הפרוסית

תורת המלחמה הפרוסית ערב מלחמת 1870 עוצבה וגובשה על-ידי מולטקה בשנות כהונתו כרמטכ"ל. הוא אשר הטביע עליה את חותמו האישי, בפרעלו במרץ בלתי-נלאה לפתחה ולשכללה לאור הניסיון. הבסיס לתורתו היתה תורת הוגה הדעות הצבאי קרל פון קלאוזוויץ.

התמורות שחלו מראשית המאה הביאו למספר שינויים טכניים, אך לא מהותיים, בתורת המלחמה הפרוסית. השינוי הבולט הוא הכנסת מסילת-הברזל לשימוש בשנות השלושים, לה היו השלכות צבאיות מרחיקות לכת, נוסף להיותה מכשיר יעיל לאיחוד מדיני. כבר ב־1843 גרס מולטקה, במאמר שפירסם, כי „כל פיתוח חדש של מסילות-ברזל הוא יתרון צבאי; כדאי הרבה יותר להשקיע מיליונים ספורים בהשלמת מסילות-הברזל למען הביטחון הלאומי מאשר במבצרים חד-שים”. מולטקה לא התייחס, כזכור, למלחמת האזרחים האמריקנית ולניסיון הרב שנצטבר בה. למרות זאת, הבין את האפשרויות הרבות הסמונות בפיתוח מסילות-הברזל והרכבות כמכשיר להובלת גייסות ואספקה. השימוש ברכבת יצר ממדים חדשים של זמן ומרחב; מעתה הפך לוח-הזמנים של הגיוס, של הפריסה, ושל ההיסעים לחלק המרכזי בתכנון המבצעי. מולטקה תמך בפעולה „בקום פנימיים”, במידת האפשר, והבין כי 3 החזיתות האפשריות של גרמניה מחייבות אותה לתכנן את ניצול מערכת מסילות-הברזל כך שתאפשר העברת גייסות

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

אוסטריה רצה מולטקה להפנות את הצבא המגויס נגד צרפת, אך נתקל בהתנגדותו של ביסמרק.

התכניות ההגנתיות עד אז התבססו על היערכות לאורך הריין, על בלימת פלישה צרפתית אפשרית, ועל התקפת-נגד. כבר בשלב ההוא תפסה שאלת הגויטרליות של בלגיה מקום בשיקולים, אך הגרמנים ציפו, כנראה, כי הצרפתים יהיו הראשונים שיפרו אותה.

מ-1867 הופנה כל המאמץ התכנוני למלחמה נגד צרפת תוך תיאום הדוק עם קצב הגשמת הרפורמה ויתר ההכנות והמאמץ הארגוני שליוו אותה. כינון הקונפדרציה הצפון-גרמנית, ולאחר מכן הברית עם מדינות הדרום, איפשרו הצבת מספר רב של חיילים בקו ראשון.

בחורף 1868–1869 הושלמה הקמת שישה קווים של מסילות-ברזל, אשר איפשרו לצמצם את משך הגיוס והפריסה של 13 הקורפוסים משישה שבועות לשלושה. מולטקה העריך, ובצדק, כי הצרפתים לא יוכלו להביא בשלב הראשון יותר מרבע מיליון חיילים לחזית, לעומת כ-400,000 גרמנים. מולטקה הבין גם כי הצרפתים מוגבלים בפריסתם בשל קיום שתי מסילות-ברזל בלבד המובילות אל הגבול, אשר תאלצנה את הצרפתים לפצל כוחותיהם בין מז' ושטרסבורג — כלומר משני צדי רכס הווגזים.

הצבא הגרמני הסדיר (ללא כוחות הלנדוור) נחלק לשלוש ארמיות (ה-1, ה-2 וה-3) ועוד כוחות עתודה. הארמיה ה-1 כללה 3 קורפוסים חי"ר ועוד 2 דיביזיות פרשים. הארמיה ה-2 כללה 4 קורפוסים חי"ר ועוד 2 דיביזיות פרשים. הארמיה ה-3 כללה 4 קורפוסים חי"ר, 2 דיביזיות חי"ר (של וירטמברג ובדן) ועוד 2 דיביזיות פרשים. כוחות העתודה היו מורכבים משני קורפוסים.

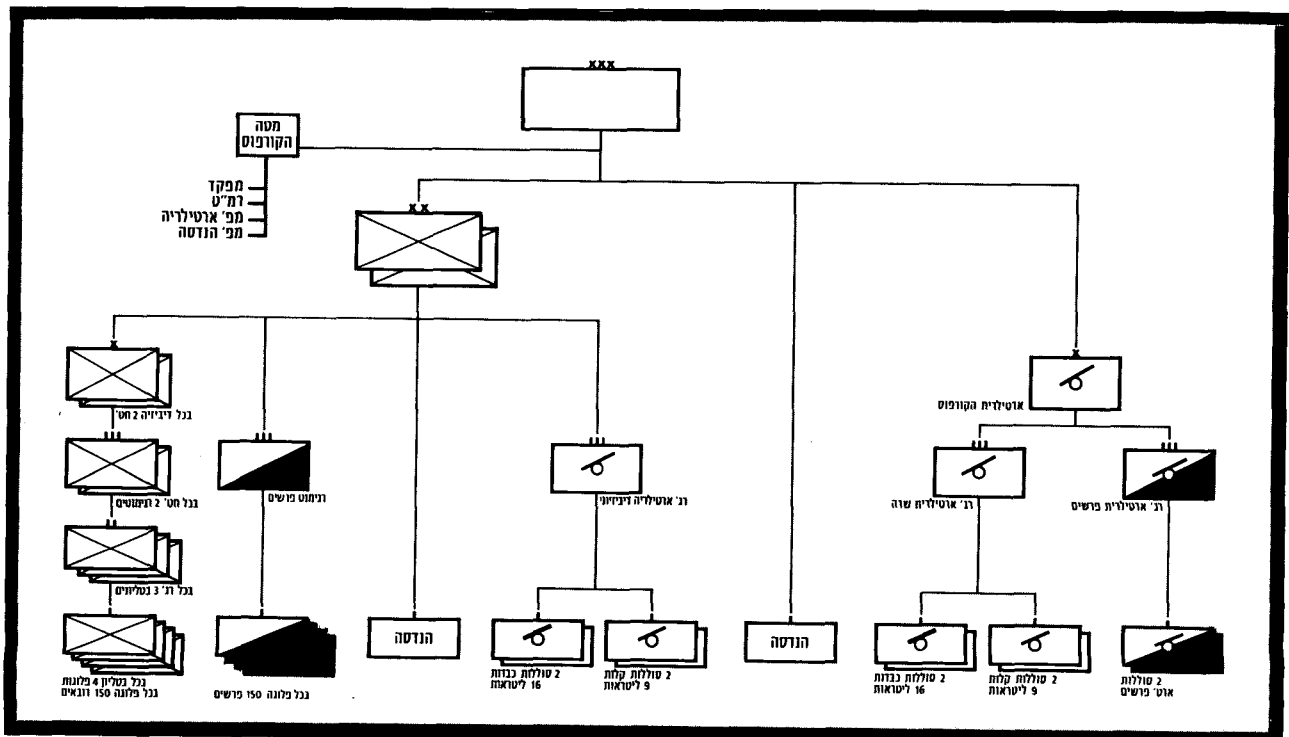
רק ב-2.6.1866 קיבל מולטקה יפוי-כוח לפקד ישירות על יחידות הצבא, סמכות שהיתה נתונה עד אז בידי שר המלחמה.

מלחמת 1866 נתנה תנופה למטכ"ל, ובמשך 4 שנים הפך למכשיר יעיל שכלל אנשים מוכשרים אותם בחר מולטקה עצמו. הנספח הצבאי הצרפתי בברלין דיווח, בין היתר, למטכ"ל הצרפתי כי מכל האלמנטים שיקנו עליונות פרוסית במקרה שתפרוץ מלחמה, בולט קורפוס קציני המטה שלה... המטה הפרוסי יקנה את העליונות במלחמה הבאה. הדגשת עבודת המטה והכשרת סגל של קציני-מטה תרמו ליצירת מפקדות יעילות בדרגים הגבוהים, אשר פעלו לפי נוהלים מוסכמים. אך למרות הסמכויות הרבות שהיו בידי המטכ"ל, וחרף העובדה שמעמד הבכורה של מולטקה היה ללא עוררין, נשאר המלך, לפחות להלכה, מפקד עליון. המפקדה המלכותית בראשות המלך היתה גוף מתאם עליון בין הרשות המדינית והצבאית ואליה השתייכו פון רון, שר המלחמה, אשר קישר עם הקבינט וחלש על תחומי כוח-האדם וההספקה, וכמובן מולטקה, הרמטכ"ל, שהיה מפקד הצבא. במטהו של מולטקה היו 3 מחלקות:

הספקה ורכבות; היסעים; מודיעין.
שלושת ראשי המחלקות כונו בצבא „חצאי אלים“ (לא קשה לנחש כיצד כונה מולטקה — ומכאן מה היה מעמדו...).

תבנית המלחמה הפרוסית

עד 1866 היו תכניות המלחמה הגנתיות בעיקרן. בתכנון מלחמה נגד צרפת החלו בפרוסיה מ-1859, לאחר ההתערבות הצרפתית באיטליה וחששות פרוסיה מתוקפנות צרפתית כלפיה. במשך הזמן, עם התעצמות הצבא הפרוסי ונצחונותיו, נהיו המגמות תוקפניות יותר. וכך מייד עם תום המלחמה נגד

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

קשר

פיתוח הטלגרף הכניס מימד חדש ליכולת השליטה הצבאית. הפרוסים הבינו את חשיבותו של תחום חדש זה והכינו אמצעים שאיפשרו שימוש רחב בטלגרף-שדה תוך שילובו במערכת הארצית. הוכנו קבוצות אנשי מקצוע בתחום זה (שאינם צמודים וכפופים ליחידות) ואלפי קילומטרים של כבלים. כן שופרו שירותי הדואר הצבאי והוקמו משרדי דואר ניידים ושירותי רצים צמודים למפקדות.

מודיעין

המודיעין שימש, למעשה, בסיס לכל תכנוני הגרמנים. הקמת מחלקת מודיעין מיוחדת מעידה על החשיבות הרבה שייחסו לגושא. קיימת גרסה כי לגרמנים היו, ערב המלחמה, כ-30,000 (!) סוכנים בצרפת, שפעלו בכל החוגים — ממשלה, צבא, אוכלוסיה — וסיפקו שפע ידיעות שהיוו בסיס להערכות ולתכנונים. המספר מוגזם, כנראה, אך עם זאת הוא מעיד, ללא ספק, על הפעילות הרבה בתחום זה. לתפקידי סיוור, ו, מודיעין קרבי" יועדו פלוגות פרשים בדיביוזיות השונות. נוסף על המאמץ באיסוף ידיעות הוקדשה תשומת-לב לבטחון-שדה. בנושא זה נתקלו הגרמנים בקשיים, בשל עשרות הנספחים והכתבים הצבאיים אשר נעו כמעט ללא הגבלה ודיווחו לעית-ניהם באין מפריע, בהעדר צנזורה.

התמונה המצטיירת מתיאור הצבא הפרוסי והכנותיו עלולה להטעות ולהיראות כאדיאליזציה של המצב. האמת היא, שההכנות היו רצופות מכשולים ומשגים, חלקם בשל התנופה וההיקף, וחלקם בשל תקלות שלא היה ניתן לחשבן מראש. מכל מקום, מצב ההכנות היה ברמה גבוהה, וללא ספק עדיף לאין ערוך ממצבן בצבא הצרפתי.

הצבא הצרפתי

הצבא הצרפתי עד 1866

נפוליאון ה-1 הביא את הצבא הצרפתי להישגים ולרמה שהם מן הגבוהים ביותר בהיסטוריה הצבאית. למרות ירידתו התלולה, לאחר התקופה הנפוליאונית, עדיין נשאר הוא חזק, יחסית. שלושים שנות לחימה באפריקה הביאו לפיתוח שיטות לחימה קולוניאליות ולארגון רגימנטים עצמאיים שלחמו בהצלחה. אך אין לדון הצלחות אלה באמות-מידה אירופאיות. היו אלה הצרפתים שאיבדו את חושי-המידה ונחו על זרי הדפנה, בעיקר לאחר הניצחון במלחמת-קרים ובמלחמה באיטליה. צבא צרפת היה הראשון בצבאות אירופה, לא בשל עוצמתו, ציודו או שיטותיו, אלא בשל חולשתם היחסית הרבה יותר של יתר הצבאות. הוא היה כבחינת "הטוב בין הגרועים". בצבא הצרפתי לא שירתה קצונה אצילה דוגמת פרוסיה. לא היה שירות חובה לתקופה קצרה, ומכאן שהצבא לא שימש גרעין לצבא מילואים. למרות שרעיון "האומה במדים" הוא צרפתי במקורו, היה אופיה הנפוליאוני של השיטה סיבה מספקת ללואי ה-18 לבטלה. לצרפת גם לא היה צורך בצבא כה גדול, ולא היו לה האמצעים להחזיקו. השיטה הצרפתית התבססה על בחירת חלק משנתון חייבי הגיוס באמצעות הפלת גורל. חלק ניכר מהמכסה שהועלתה בגורל לא שירת שירות פעיל אלא נותר כעתודה בלתי-מאומנת. משך השירות נקבע ב-1832 לשבע שנים. הדבר

מולטקה תכנן את פריסת הכוחות במרכז חבל הריין. פריסה זו איפשרה פיזור בעת ההיערכות, וריכוז מהיר במקרה של התקפת פתע של הצרפתים, שהיתה צפויה. עם גמר ההתארגנות, תכנן מולטקה כי כל הכוח יפלוש באורח חזיתי מגבול גרמניה לתוך אלזס, ויתקדם בין נהרות המוסל והריין לכיוון ננסי ופון-א-מוסון, תוך "טיאטוא" הכוחות שבדרך. מולטקה הביא בחשבון אפשרות נוספת של התקפת פתע צרפתית בעת הגיוס הפרוסי בסיוע אוסטרי אפשרי, אך לפי חשבונו יפעל גורם הזמן, במקרה האחרון, לטובתו וההכרעה תתא מהירה, בטרם יספיקו האוסטרים להתארגן. לשם כך הועיד עתודה לבלימתם. כוח פלישה צרפתי ייאלץ תוך זמן קצר להתגונן בפני העוצמה הגרמנית. מולטקה היה ער לבעיה הלאומית העדינה בצבא קואליציוני כה גדול. יחד עם זאת, הוא לא הפריז בהערכת סכנת הבגידה של מדינות הדרום. כדי למנוע חיכוכים מיותרים, הוא התחשב בבעיה זו בעת הרכבת הארמיות ותכנון פריסתן.

ההכנות הלוגיסטיות של הצבא הגרמני

ארגון הצבא הקואליציוני הגדול וההכנות לביצוע תכנית המלחמה חייבו הכנות לוגיסטיות מדוקדקות ביותר. הקמת מחלקת ההספקה והרכבות במטכ"ל, ואגף האפסנאות במשרד המלחמה, היא ביטוי לחשיבות שייחסו הפרוסים לבעיה הלוגיסטית. נוסף לתכנון מערכת ההיסעים של הגייסות, תוכננה גם תובלת האספקה. את האספקה הכינו במרץ רב; במיוחד התרכזו בהכנת מלאי תחמושת, ציוד אישי, קרונות וציוד מחנה. הוקמו מחסנים בערי המחוז, במקומות הגיוס והריכוז, לציוד החיילים. תוכננו שירותי-ציוד לתנועה בעקבות הכוחות, החל מההיערכות ואילך. הוקדשה מחשבה לכל פרט כולל אזורי החגור של החייל. כתבו הצבאי של עיתון אנגלי מתאר את החייל הגרמני:

"חליפת מדים כחולה כהה, מגפיים גבוהים, מעיל צבאי כבד, ליקוט גב גדול, פנכת שדה, רובה מחט, אשפות ובהן 80 כדורים, חרב (מיותרת לדעתו) ומימיה", אשר עוררה את התפעלותו של הכתב בשכלולו; היה זה בקבוק זכוכית נתון במנשאה חזקה ונחתה, לעומת המימיות הבריטיות והצרפתיות העשויות עץ. הספקת מזון יבש אורגנה מראש. הספקת מזון טרי תוכננה באמצעות עדרים שינועו בעקבות הכוחות בלוויית שוחט או נותר צבאי.

ההכנות המרובות השתלמו, בסופו של דבר, והן אשר איפשרו בבוא העת את הספקת הצבא הגדול וציודו.

שירותים בצבא הפרוסי

רפואה

בעקבות הניסיון המר (של אחרים...) במלחמת-קרים, והניסיון העצמי במלחמות 1864 ו-1866, הושם בפרוסיה דגש על פיתוח שירות רפואי. אורגן גיוס רופאים וסיפוחם ליחידות, אורגנו אמבולנסים במרכבות, תוכננו מקומות ציבוריים לריכוז פצועים ודרכי פיגוי לעורף. חרף ההתקדמות היחסית שהושגה, נפלה רמת השירות הרפואי הצבאי מהרמה הכללית של הרפואה באותה תקופה, ואף זו כידוע לא יכולה היתה לסייע הרבה לנפגעים בשדה-הקרב.

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

תכנית ניא. שירות החובה הועמד על חמש שנים. כן אושר כינון חיל מילואים בו ישרתו ארבע שנים בתום שירות החובה. כדי להשלים את המכסה איישו חיל זה, כבעבר, נוסף למסיימי שירות חובה בחלק מהמכסה שהועלתה בגורל אך לא שירתה שירות פעיל. ה„גארד מוביל“ כלל את כל יתר הגברים בגיל גיוס.

לעומת הסערה בויכוחים המילוליים, התנהלה הוצאתה של הרפורמה לפועל על מי מנחות. שגיאת החוגים הלא-צבאיים, אשר בהם היה תלוי, בסופו של דבר, אישור התכנית, היתה הערכתם כי זמן הגיוס, ההיערכות והפריסה בטרם קרב הוא כה ממושך עד כי יספיק לאימון האנשים. התוצאה היתה הזנחה באימון ה„גארד מוביל“ והמגויסים החדשים. רוב התקציב המשיך לזרום לצבא הסדיר. הגישה הכללית היתה כי ארגון ה„גארד מוביל“ פירושו הכנת הצבא ואימונו לקראת מרידה נגד הממשלה והחברה. אך חרף כל הקשיים הנ„ל, חלה התקדמות בתחומים מסוימים, ובעיקר, כפי שיתואר להלן, בתחום החימוש. גם בתחומים הלוגיסטיים ובמערכת ההיסעים נעשו הכנות מסוימות, אך בצורה לא שיטתית. האשליה העצמית פעלה אף בנושא ההכנות, וביוני 1870 העריך משרד המלחמה בסיפוק, כי לרשות צרפת 494,585 חיילים, מהם 300,000 הניתנים לגיוס תוך שלושה שבועות, נוסף על ה„גארד מוביל“ המונה 417,366 חיילים. כאמור נתונים אלה היו נכונים על הנייר בלבד.

החימוש הצרפתי

חלק ניכר מהביטחון העצמי הצרפתי נבע מההישגים בתחום החימוש. הצלחתו של הרובה הפרוסי הנטען מאחור הניעה את גפוליאון להורות מייד לאחר סדובה, חרף הסתייגות חוגי משרד המלחמה, על ייצור רובה משוכלל שפותח כבר ב־1863. מפתחו של הרובה היה עובד תעשיית התותחים בשם שספו ועל שמו נקרא גם הרובה. ברובה משוכלל זה נפ־תרה בעיית השתחררות הגאזים שהיתה חסרונן העיקרי של רובה המחט, וזאת באמצעות אטמים מתאימים. הקטנת הקליבר ל־11 מ"מ איפשרה נשיאת תחמושת רבה יותר — 93 כדורים לחייל לעומת 80 ברובה המחט. יתרונו העיקרי של ה„שספו“ היה הטווח המוגדל שלו, שהגיע עד ל־1,600 ירד לעומת 600 ירד — טווח רובה המחט. מהירות האש שלו היתה 7–8 כדורים לדקה, אך לאחר 12–15 יריות היה צורך לנקות את הקנה. אש מהירה וארוכת טווח זו עשויה היתה להקנות יתרון טקטי גדול, אם פותחים באש מרוכזת על חי"ר מתקדם שאינו יכול להשיב אש. ואולם יתרון זה עלול להפוך, במקרים רבים, לחסרון, בפרט כאשר היריב גוצר אשו תוך התקדמות מהירה ואז מסתער, כאשר הצרפתים כבר כילו את מלאי התחמושת... עד לפרוץ המלחמה יוצרו בצרפת כמיליון רובי „שספו“.

ההפתעה הצרפתית הגדולה בתחום החימוש היתה ה„מיטראייז“, מקלע שפותח ב־1860 וייצורו החל בסודיות מוחלטת החל מ־1866. סודיות זו הביאה לחוסר ידע בהפעלת הכלי ולשימוש טקטי לא מושכל בו: הצרפתים התייחסו אליו כאל חלק מהארטילריה. לכל דיביזיה הוקצתה סוללה ה„מיטראייז“ מורכב מ־25 קנים שמסוככים אותם באמצעות ידית.

הביא לצמיחת צבא מקצועי שסיפק את הצרכים הצבאיים השוטפים, והשאיר במנוחה את אנשי המעמדות הבינוניים. שיטת ההגרלה היתה פתח לשחיתות; למועלה בגורל ניתן היה להביא „ממלא מקום“, ומובן שבמשך הזמן הוקמו „סוכנויות“ שסיפקו ממלאי מקום... החוגים הרפובליקניים בצרפת ניצלו את התופעה לתעמולתם וכינוה „שאיפה לגבות מהעניים מס דמים“.

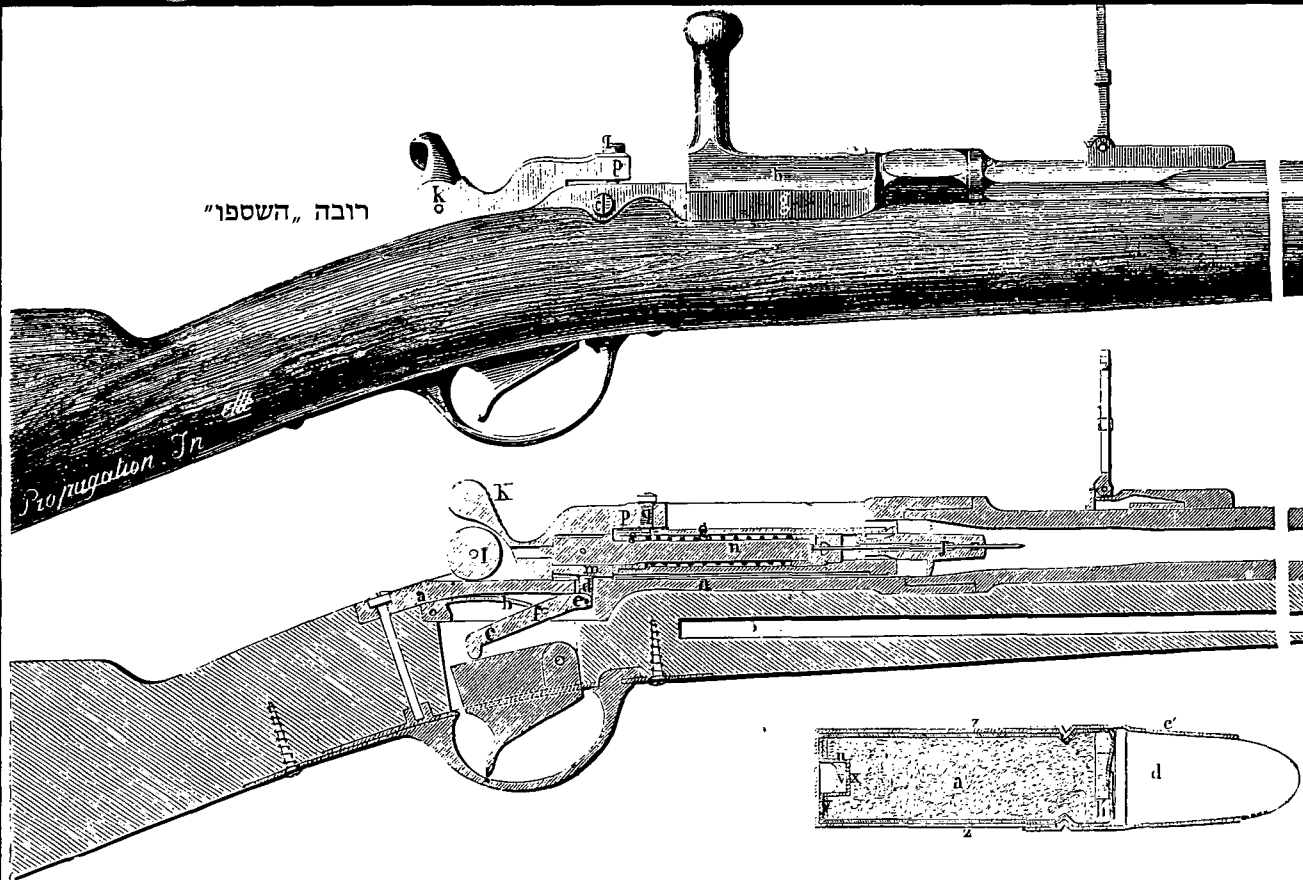
עד 1848 היה מעמדו של הצבא בחברה הצרפתית בשפל המדרגה. בני המעמד הבינוני ראו בו גוף ברברי ובלתי חיוני בתקופת שלום, ואילו האצולה ראתה בו אספסוף. הרמה הכללית של הצבא היתה נמוכה, בתי־הספר הצבאיים היו מועטים, וקצינים רבים היו אנאלפבטים. המלחמה הממושכת באלג'יריה העלתה שורת קצינים מוצלחים. קצינים אלה הצטיינו באומץ לב וביכולת טקטית שהתאימה לאופי המלחמה שם, אשר חייבה פעולה ביחידות קטנות ללא ארגון לוגיסטי ומנהלי מיוחד. אשליית הכוח הצרפתי טופחה, לא מעט, על־ידי אופיו הרברבי וההרפתקני של שלטון נפוליאון ה־3. על רקע זה מובן הזעזוע העמוק, הגובל בהלם, שנגרם לצרפתים לאחר נצחון הפרוסים בקרב סדובה. הצורך ברפורמה מקיפה היה, אם כן, דחוף ביותר.

הרפורמה בצבא הצרפתי

בנובמבר 1866 כונסה ועדה בה השתתפו פקידים בכירים וראשי הצבא הצרפתי כדי לדון במצב. הקיסר גרס בישיבה זו כי יש לאמץ את השיטה הפרוסית. גישה זו נתקלה בהתנגדות חריפה מצד אנשי הצבא והאזרחים כאחד. מרשל רנדון, שר המלחמה, סבר כי יש לשמור על המבנה הקיים, וכי כל שיטה אחרת תביא עמה בהכרח לירידת רמתו של הצבא, לפחות בעתיד הקרוב. האזרחים ציינו את הנזקים העלולים להיגרם לכלכלה ובפרט לחקלאות, נוסף למשמעות הפוליטית הנובעת מצעד מעין זה, שיביא להתמרמרות ולירידת הפופולריות של הקיסר. קשה היה להכריע. המצב הפנימי בצרפת היה רעוע; פעילות החוגים הליברליים והרפובליקניים היתה ערה; יוקרת הקיסר היתה בשפל המדרגה נוכח כשלונות פנימיים ובשל דעיכתו הבולטת שנבעה מחולשתו הפיטית. המצב היה קודר, וקשה היה לראות מוצא. אחד הקצינים, שחרד לגורל הצבא, הציע פשרה. היה זה המרשל ניא, אחד הקצינים המוכשרים היחידים בצמרת הצבא. הוא הציע להחיות את „המשמר הלאומי“ דוגמת הלנדוור בפרוסיה.

עד אז היה „המשמר הלאומי“ מעין עתודה עירונית לשמירת הסדר ולדיכוי מהומות פנימיות. הוא פורק על־ידי נפוליאון לאחר עלייתו לשלטון ב־1851. לפי תכנית זו יישאר גרעין בשירות פעיל בן שש שנים, דוגמת השיטה הקודמת, אולם כל יתר הגברים בגיל גיוס, אשר השתמשו בשיטה הקודמת, יוצבו עתה ביחידות המשמר הלאומי שיכונה מעתה ה„גארד מוביל“*. נפוליאון עצמו תמך בהצעה זו. אך גם תכנית זו נתקלה בקשיים רבים. הקיסר נאלץ לפטר את רנדון ולמנות במקומו את ניא לשר המלחמה בינואר 1867. אך בצעד זה לא היתה תועלת מרובה; בית־המוקקים הצרפתי הערים קשיים, ואישר לבסוף תכנית פשרה, שנטלה את עוקצה של

* ה„גארד מוביל“ — המשמר הנייד — המער.

גימניי***. תורה זו נלמדה בבתי-הספר הצבאיים. החיפזון, חוסר היסודיות והרשלנות המאפיינים את הגשמת הרפורמות, מאפיינים אף תחום זה. לא נעשה דבר ליישם את השינויים בארגון ובחימוש לשיטות הלחימה. הניסיון היחידי שנעשה: להתאים את הצבא שהתנסה בלחימה האלגירית ללחימה בעוצבות גדולות, לא ענה על הדרישות. בשוליהם של ויכוחי הסרק סביב הרפורמות החלו לצוץ רעיונות של מתנגדיהן. הבולט ביניהם היה ארמן דו פיק (1831—1870), שגיבש את תורתו בשל התנגדותו החריפה להרחבת המסגרות. תורתו השפיעה לטווח רחוק, אך היתה טרם זמנה; מלחמת 1870—1871 תרמה לחיזוקה. דו פיק טיפח את רעיון הצבא המקצועי הקטן. למסקנותיו הגיע בדרך מדעית אמפירית. הוא העלה על נס לראשונה את גורם המורל. בניגוד לתאוריות המחייבות קיומו של צבא המונים, טען דו פיק כי בצבא כזה נעלם האדם כפרט. הדבר הוכח, לדבריו, באפריקה. הוא הדגים את תורתו בדוגמאות מן העת העתיקה. הוא ניתץ את מיתוס הגבורה וההילה סביב קרבות ענק. לדעתו חייב להנחות את המחשבה הצבאית גורם הפחד, שהוא חולשה אנושית בסיסית ושלטת. הוא תמך באמרה: „ההתקפה אינה אלא בריחה באמצעות התקדמות“. אפשר לרסן את הפחד באמצעות משמעת ואותה ניתן לקיים רק ביחידות קטנות ויעילות. „מה הטוב בדבר כאשר בצבא בן 200 אלף חיילים נלחמים רק 100 אלף בה בשעה שיתר 100 האלף נמלטים במאה דרכים?“ לכן התנגד דו פיק

הוא מותקן על מרכב נגרר ומסוגל לירות 150 כדורים בדקה לטווח 2,000 ירד.

עקב ראיית ה„מיטראיז“ כחלק אינטגרלי מהארטילריה הוזנח פיתוחו של תחום חשוב זה, שעמד כזכור בראש מאמצי החימוש הפרוסיים. ברשות הצרפתים היו תותחים יצוקי ברונזה, חרוקי קנה, נטענים מהלוע, בני 9, 16 ו-24 ליטראות. הפגזים היו בעלי מרעום זמן לטווחים של 1,400 או 2,800 ירדים, אך לא יעילים לטווחי הביניים. היו גם מעט פגזי שרפנל בעלי מרעום הקשה רגיל. לקורפוס הוקצו 80—90 קנים. בכל דיביזיה היו שתי סוללות. תורת ההפעלה היתה מיושנת.

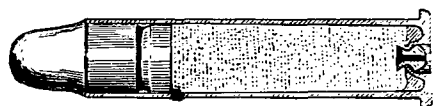
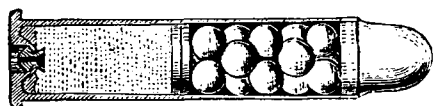
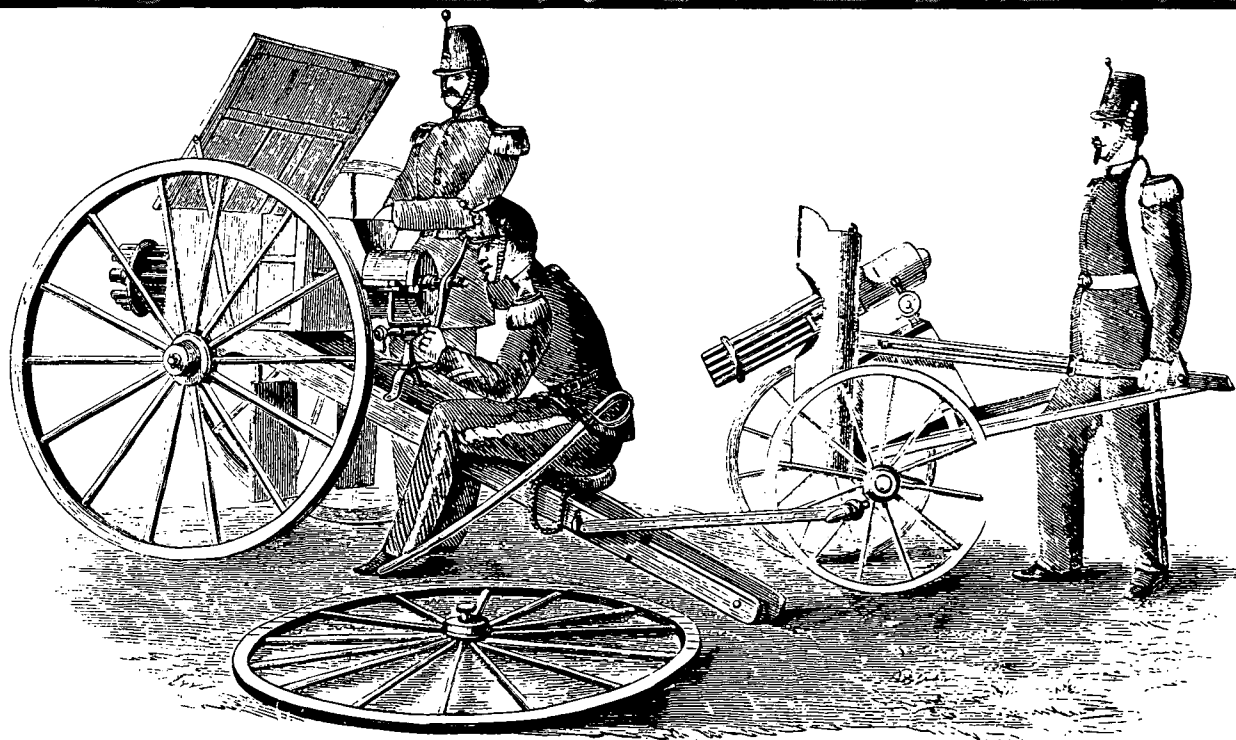
התפיסה המבצעית הצרפתית

להבדיל מפרוסיה, לא גובשה בצרפת תורת לחימה אחרי התקופה הנפוליאונית, ולא כמו לה הוגי דעות צבאיים. להוציא מלחמת קרים, לא היו לצרפת מלחמות של ממש בין קרב וטרלו* וקרב סולפרינו**. המלחמה באלגיריה הביאה לעיצוב שיטות לחימה קולוניאליות בלבד. אשר ליבשת, שם היתה עדיין בתוקף דוקטרינת המלחמה הנפוליאונית, כפי שגובשה בשעתו בתורת

* בקרב וטרלו (18.6.1815) נחל נפוליאון ה־1 את תבוסתו המכרעת מול צבאות הקואליציה בפיקוד ולינגטון הבריטי ובליוכר הפרוסי.

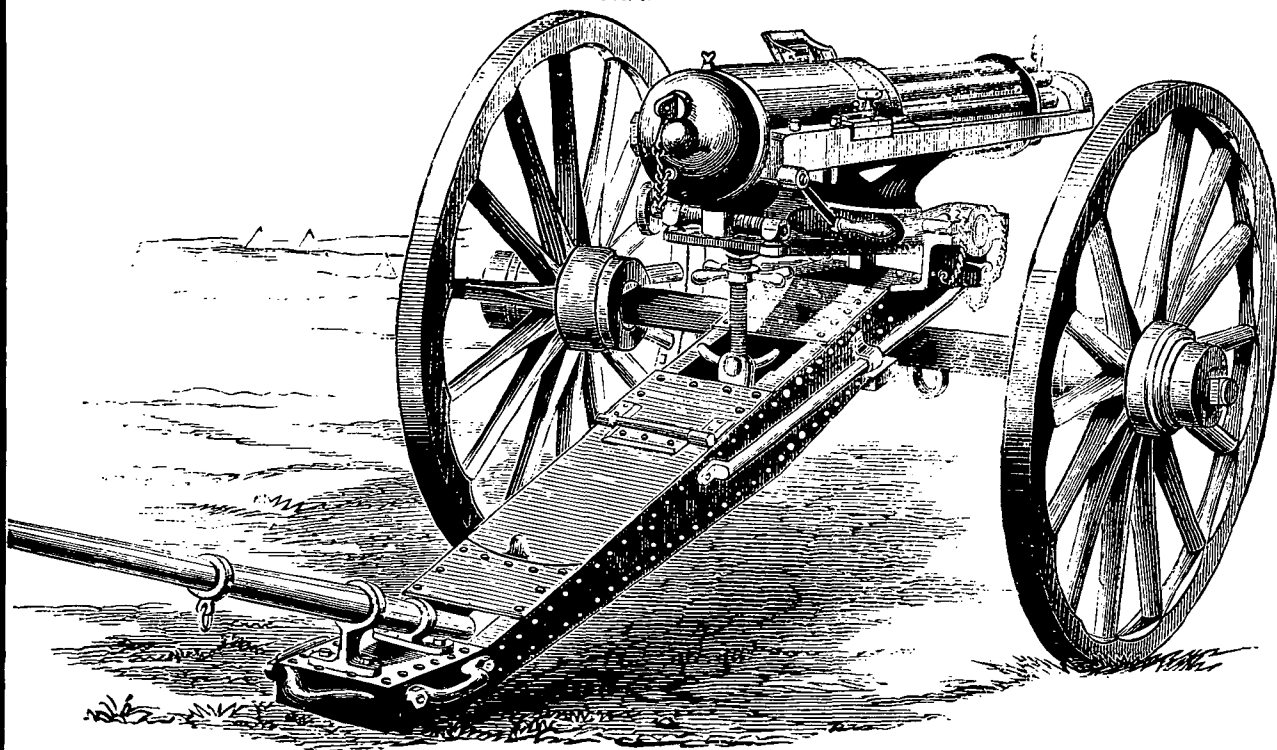
** בקרב סולפרינו ב־1859 גבר נפוליאון ה־3 על צבא אוסטריה בפיקוד פרנץ יוזף ה־3, וסיפח אליו את לומברדיה.

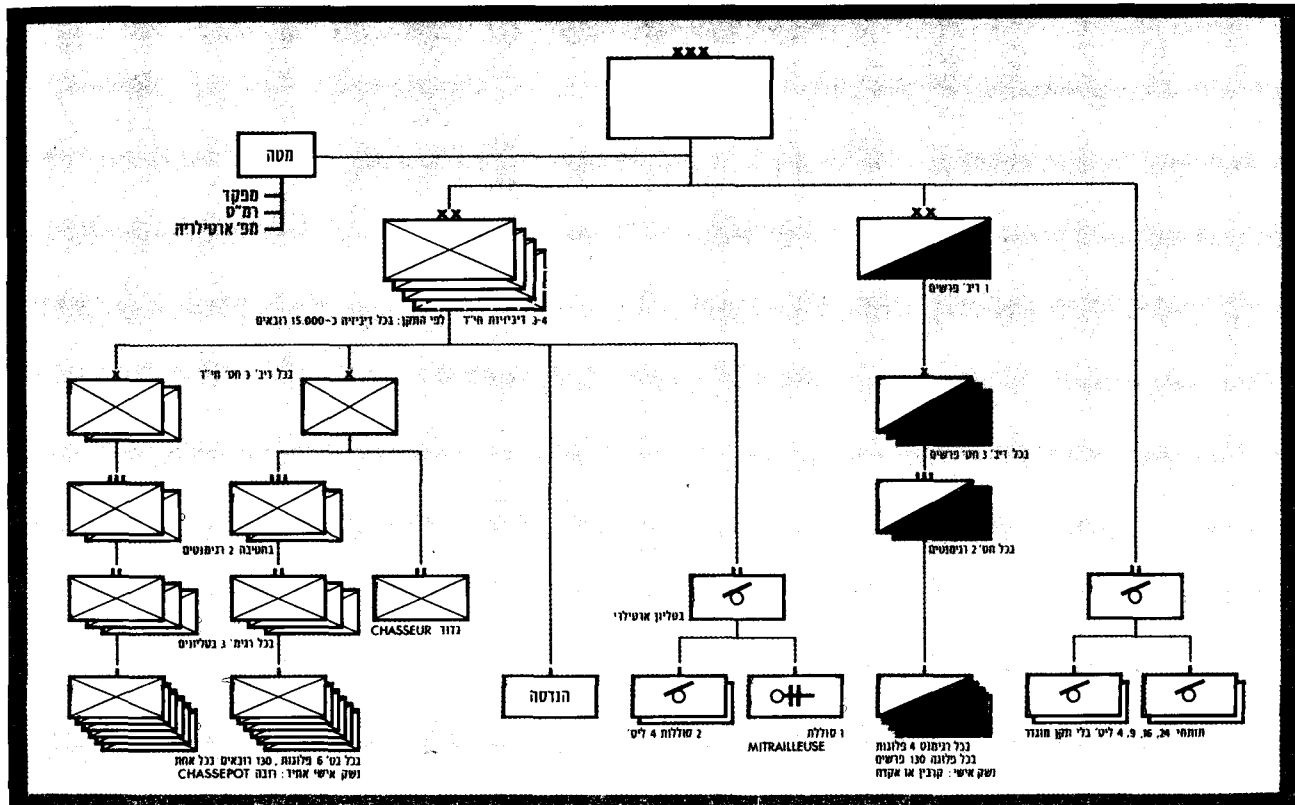
*** אנטואן גימניי (1779—1869) — פילוסוף צבאי שווייצרי, אשר נפוליאון אימץ את תורתו.

ה, "מיטראייז"

FIG. 1.

מבנה קורפוס צרפתי

צרפת, כי האהדה של מדינות הדרום לצרפת, הנקודה המרכזית בתכנית, תיעלם עם התקדמות ההכנות הפרוסיות הנמרצות.

עד ערב המלחמה לא נעשה בצרפת כל תכנון ממשי להתקפה. עוצבה תכנית הגנה בלבד, אף זו הודת ליוזמת יחיד של גנרל פרוסר, המדריך הצבאי של יורש העצר. פרוסר העריך כי על-ידי הצבת מערך הגנתי סביב מז' וטרסבורג, עם עתודות קו שני בשלזן, יוכלו הצרפתים לבלום בהצלחה פלישה גרמנית מהפלטיין אל עבר אלזאס. נפוליאון אימץ תכנית זאת וב-1868 אורגן הצבא הצרפתי לשם הגשמתה בשלזן ארמיות. למפקדי הארמיות נקבעו שלושה מרשלים "מנוסים":

- הארמיה ה-1 כשטרסבורג בפיקוד מרשל מק מהון, גיבור קרים ומושל צבאי באלג'יריה. בארמיה נכללו 3 קורפוסים.
- הארמיה ה-2 במז' בפיקוד מרשל בון, מפקד חיל המשלוח למקסיקו. אף בארמיה זו נכללו 3 קורפוסים.
- הארמיה ה-3 בשלזן בפיקוד מרשל קנרובר, אף הוא גיבור קרים ואיטליה. בארמיה זו נכללו 2 קורפוסים.

התכנית ההגנתית ננטשה באביב 1870, בעת המגעים הקדחתניים עם אוסטריה בדבר ברית צבאית משולשת בה תשתתף גם איטליה. למרות שחלק ניכר מדיונים אלה נסב על תכניות מלחמה, לא יצאה, כידוע, הברית לפועל. בלחץ גורמים קיצוניים בצרפת שינה נפוליאון את תכנית ההגנה. את התכנית החדשה (קשה לומר ש"תוכננה", נכון יותר להגדירה כשרטוט בעלמא של קווי-פעולה) כינה ההיסטוריון הצבאי פולר כ"מ-מ"

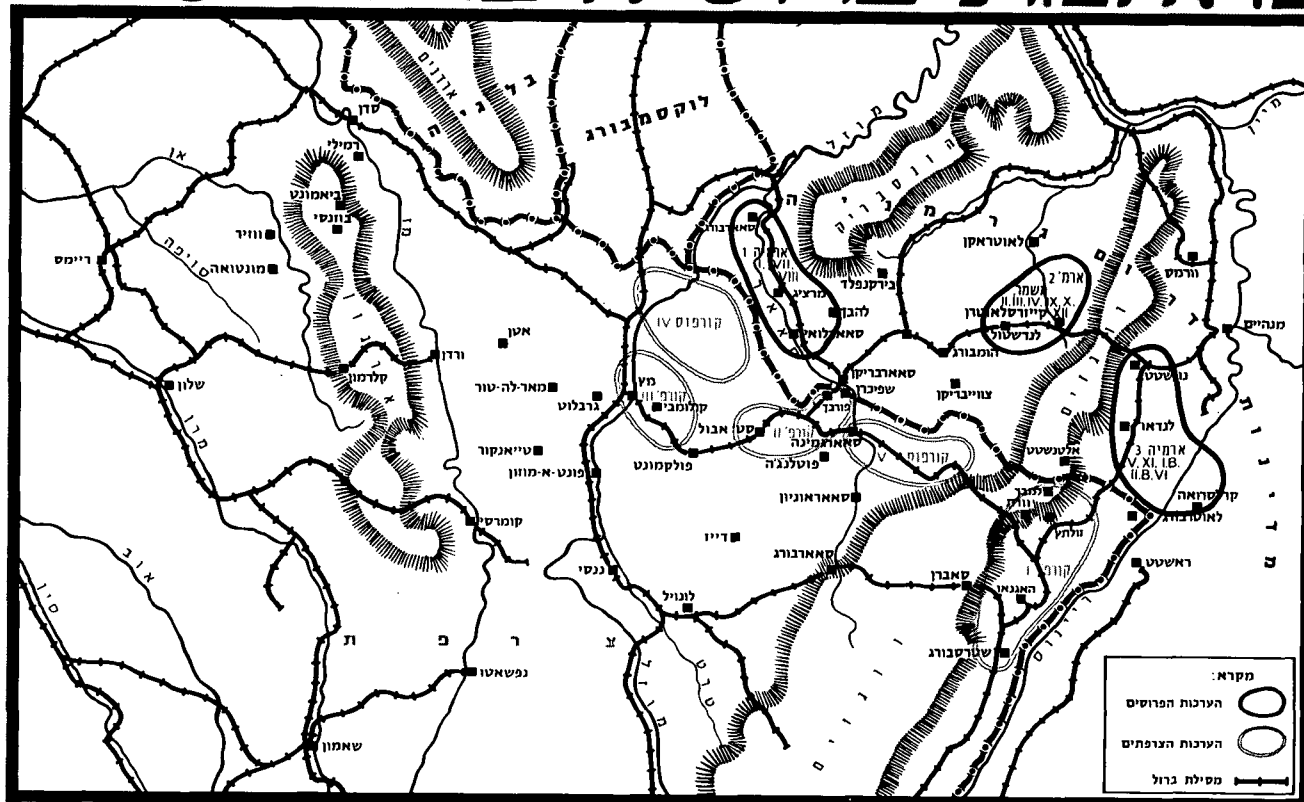
לצבא מילואים, וראה ביכולת התמרון וההפתעה של גופים קטנים יתרון מורלי ולכן גם יתרון מכריע. דו פיק עצמו נפל במלחמת 1870 בה התפיסה הרשמית היתה עדיין מלחמת מסות. תורתו הקדימה את דורה.

הצרה היא שקשה להפעיל כוחות גדולים ללא מערכת פיקוד, ובלא מטות מאומנים. כל הנסיונות הצרפתיים להקים מטכ"ל דוגמת המטכ"ל הפרוסי עלו בתוהו בשל השמרנות. דיווחי סטופה, הנספח הצבאי מברלין, על יעילות המטה הפרוסי הדגישו את הצורך בכך, אולם הם נתקלו בקיר אטום. הזלזול בעבודת מטה שלט בכיפה. "הקצין הטוב" היה עדיין הפרש האביר. גישה זו מסבירה את הרשלנות בהכנות. רק ב-1874 הוקם בצרפת מטכ"ל דוגמת פרוסיה. "שכר הלימוד" היה יקר.

תכניות המלחמה הצרפתיות

העדר מטה מאורגן, קיפאון במחשבה הצבאית, הפניית עיקר תשומת-הלב לדיונים על היקף הצבא, והפניית עיקר המאמץ לתחום החימוש — כל אלה הביאו להזנחת התכנון. נוסף לשטופה, שחזר והזהיר על כוונות הפרוסים, היה בצרפת עוד, "משוגע לדבר": גנרל דוקרו, מפקד חיל המצב בשטרס-בורג. כבר בסתיו 1866 התריע על פלישה צפויה מצד פרוסיה, והציע לערוך בתגובה התקפת פתע, ולנצל את ההפתעה והמבוכה שישתררו בפרוסיה. לשם כך ניתן לנצל את הנאמנות המפוקפקת של מדינות הדרום, אותן הציע דוקרו להעביר לצד צרפת, ואז להתחבר עם כוחות אוסטריה, בשילוב עם פעולה ימית מצפון שתביא לכיבוש הנובר. לדעתו פועל הזמן לרעת

מלחמת פרוסיה צרפת 1870

היערכות צבאות הצדדים ערב המלחמה.

בדרך-כלל נזרק מטען יקר זה על-ידי החיילים מייד בראשית הקרב. המחדלים בתכנון מסילות-ברזל מנעו אפשרות דחיפת מזון ואספקה, ועתידים היו להביא את היחידות לחרפת רעב. נקודת אור יחידה היתה התושיה של החייל הצרפתי. בספרות מצויים תיאורים רבים על אודות החיילים הרעבים שהיו גסטרונומים ככל הצרפתים ואילתרו, לכן, פתרונות שונים החל בניצול הכנסת האורחים של האזרחים טובי-הלב (וכי היתה להם ברירה?) וכלה בצליית אומצות מפגרי סוסים.

השירותים

שירותי רפואה וקשר היו קיימים בצבא הצרפתי, אך כביתר התחומים — ברמה נמוכה יותר. לעומת זאת בולט בהעדרו, לפחות עם תום השלב הראשון במלחמה, ארגון לאיסוף ידיעות. הצרפתים אף לא השכילו לשמור על סודיות היערכותם.

חרף ההבדלים בין צבאות שני הצדדים — ברמתם,

בכוננותם ובהתכוננותם — אין למהר ולהסיק כי הניצחון

הפרוסי היה מובטח מלכתחילה. עם זאת אין ספק כי הבדלים

אלה השפיעו רבות על התפתחות המאורעות, ועל כך —

בחוברת הבאה.

זרות גפוליאנית". היא התבססה על ההיערכות ההגנתית, ככוונה לערוך התקפה מוקדמת אף בטרם יושלם הגיוס הגרמני. התקפה מעין זו תיאלץ את מדינות הדרום, שעדיין היוו את בסיס התכנית, לנטוש את פרוסיה. יתר התכנית מוכיר את תכנית דוקרו. אף בתכנית זו מילא הצי תפקיד חשוב; ואין לשכוח כי בידי צרפת הקולוניאלית היה צי חזק אשר כלל ספינות מלחמה רבות חמושות היטב לפעולה בטווחים ארוכים, לעומת צי הגנת חופים דל, שמנה ספינות תותחים אחדות, שהיה בידי הפרוסים.

תכנית מרשימה זו, היתה כשלעצמה גבוהה לכל הדעות אך היא הצריכה הכנות מרובות. לנוכח המצב האמיתי היו מגבלותיה עצומות. יתר-על-כן, היא לא ניתנה לביצוע, שכן אין מדובר במשחק מלחמה בו מזויזים דגמים, אלא בגייסות גדולים, וחיים!

ההכנות הלוגיסטיות בצרפת

תכנית המתקפה שנתקבלה ברגע האחרון חייבה, כאמור, מערכת לוגיסטית משוכללת המותאמת לתנועה בעקבות הכוחות, בעוד אשר ההכנות נעשו לצורך היערכות הגנתית. הדגש הושם על ייצור נשק ותחמושת. ציוד אחר הוכן אמנם, אך לא בכמויות מספיקות. האספקה אורגנה במחסני ענק ברחבי צרפת, לאו-דווקא במקומות הגיוס, או במקומות הפריסה; יישום מוטעה של הניידות באלג'יריה יצר את הגישה שהיחידות יכולות לשאת את מטענן על גבן! וכך נשא החייל הצרפתי, הלבוש בהידור במדיו האדומים-תכולים, 35 ק"ג מטען אישי!